

İNNOVASİYALI İNKİŞAFIN İNVESTİSİYALASAŞMASININ KONSEPTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

İnnovasiyalı fəaliyyət yeni əsrdə iqtisadi inkişafın aparıcı amilinə çevrilmişdir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində fəaliyyətin nəticələrinin investisiya və innovasiya amili arasında kifayət qədər sıx olan qarşılıqlı əlaqələrdən asılı olduğu müşahidə edilməkdədir.

Tədqiqatın məqsədi – innovasiyalı inkişafın investisiyalaşmasının konseptual məsələlərinin tədqiqi, xüsusilə iqtisadi fəaliyyətin nəticələrinin investisiya və innovasiya amili arasında əlaqələrdən asılılığının elmi-nəzəri dəyərləndirilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat prosesində müşahidə, elmi abstraksiya, müqayisəli təhlil, sintez və məntiqi ümumiləşdirmə üsullarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın təbii əhəmiyyəti - əldə edilən nəticələr innovasiya proseslərinin investisiyalaşdırılmasının konseptual xarakteristikalarının səciyyələndirilməsi və innovasiyalı inkişafın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri – innovasiyalı inkişafın investisiyalaşdırılması prosesinin mahiyyəti açıqlanmış, həmin prosesə fərqli münasibətlər araşdırılmış, innovasiya və investisiya siyasətlərinin prioritetlərinin birgəliyi imkanları xarakterizə edilmiş, həmin prioritetlərin reallaşdırılması istiqamətləri göstərilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - innovasiya anlayışı dəqiqləşdirilmiş, innovasiyalı inkişafın investisiyalaşdırılması prosesi başlıca aspektlərdə xarakterizə olunmuş, innovasiya potensialının reallaşdırılmasında investisiya amilinin yeri və rolu müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: *innovasiyalı inkişaf, investisiya, rəqabət qabiliyyəti, konsepsiya, texnoloji innovasiyalar, səmərəlilik, biznes model.*

Giriş

İnnovasiya proseslərinin investisiyalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları hazırda tədqiqatçıların diqqət yetridiyi məsələlərdəndir. İqtisadi fəaliyyətin bütün istiqamətlərində innovasiyaların rəqabət qabiliyyətinin başlıca amili rolunda çıxış etməsi bu diqqəti şərtləndirir. Eyni zamanda həm innovasiya, həm də investisiya anlayışlarına birmənalı qəbul olunmuş, vahid yanaşma yoxdur. İnnovasiyalı fəaliyyətin investisiyalaşmasının iqtisadi, sosial, texnoloji və digər aspektlərinə vahid rəqəbdən yanaşmaya da ehtiyac hiss olunur. Belə vəziyyət innovasiyalı inkişafın investisiyalaşması problemlərinin kompleks tədqiqinin daha intensiv və ətraflı aparılmasının obyektiv zərurətini şərtləndirir.

İnnovasiyalı inkişaf və onun investisiyalaşmasının elmi-nəzəri müddəalarına münasibətlərin şərh

İnnovasiyalı inkişafın və onun investisiyalaşmasının konseptual əsaslarına münasibət bildirmək üçün, ilk növbədə bəzi elmi-nəzəri müddələrə müvafiq kontekstdə nəzər salmağa ehtiyac vardır. Hazırda innovasiya bir anlayış kimi elmi dövriyyədə əsaslı mövqeyə malik olsa da, ona hələ ki, əksər tədqiqatçılar tərəfindən vahid mövqedən qəbul edilən, birmənalı yanaşma yoxdur. Başqa sözlə, çoxsaylı və get-gedə artan fərqli mənbələrdə yanaşmalar müxtəlifdir. Bu müxtəlifliyi şərtləndirən amillər və onların mühitə uyğunlaşma imkanlarına da baxışlar fərqlidir. Həmin fərqlər texnoloji inkişafın və onun idarə edilməsinin bütün tarixi boyunca müşahidə edilmişdir. Bu tarix isə əsrlərlə ölçülür. Müvafiq mənbələrdə göstərilirdiyi kimi “texnologiyaların və innovasiyaların idarə edilməsi təxminən 400 illik tarixə malikdir” [1, s. 461].

İnnovasiya nəzəriyyəsinin əsasını qoyan alimlərdən olan Y.Şumpeterin XX əsrin əvvəlində işiq üzü görmüş “İnnovasiyalı iqtisadiyyat nəzəriyyəsi” adlı əsərində (2) innovasiyalı iqtisadi fəaliyyətdə innovasiyaların təzahür formaları və istiqamətləri kimi aşağıdakılar qeyd olunur: istehlakçı subyektlərin tanımadığı məhsulun və yaxud mövcud məhsulun yeni keyfiyyət xarakteristikalarının əldə edilməsi; istehsalın yeni üsulunun yaradılması; istehlak bazarının yeni seqmentinə çıxış, yeni istehsalın yeni amillərinin aşkar edilməsi və i.a. Özü də bu təzahür istiqamətlərin innovativliyi, birbaşa olaraq kəşf və ixtiralarla əlaqələndirilmir. İnnovasiyalı inkişaf mühitində iqtisadi münasibətlərin önə çəkilməsi məsrəflərin istehsalın nəticələri ilə müqayisəli qiymətləndirilməsi və sonuncunun üstünlüyünün təmin edilməsi məsələləri, sözügedən inkişafın bütün mərhələlərində biznes subyektləri tərəfindən aktual hesab edilmişdir.

İnnovasiyalar yeniliklərə çən atan fərd və qrupların daha yüksək keyfiyyət, sürət, rahatlıq, qazanc uğrunda cəhdlərinin uğurlu nəticəsi kimi nəzərdən keçirilir. Həmin cəhdlərin əksər insanlar tərəfindən qəbul olunmamasının ilkin səbəblərindən biri, onların mürəkkəb olmasıdır. Bu baxımdan, aşağıdakı mövqe ilə müəyyən qeyd-şərtlərlə razılaşmaq olar. “İnnovasiya yüksək mürəkkəbliyi ilə xarakterizə olunur, qeyri-adi düşüncə tələb edir və uğur qazanmaq üçün cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməlidir. Beləliklə, innovasiya termini birbaşa iqtisadi mənada mütləq həyata keçirilməyən, lakin tətbiq olunan və istifadə olunan yeni texnoloji, iqtisadi, təşkilati və sosial həlləri ehtiva edir. Buna görə də, bilik və ideyalar “innovasiya” termininin ayrılmaz tərkib hissəsidir” [3, s. 3/18]. Haqqında danışılan mövqenin qəbulunda qeyd-şərt dedikdə, ilk növbədə burada innovasiyalara münasibətdə ideya müəllifləri və innovasiyalara həssas iş adamlarının mövqelərindəki fərqlərə etina edilməməsi qeyd olunmalıdır.

Məsələ ondadır ki, innovasiyanın bazar yönümlü olmaması, müəssisə və investor tərəfindən ona olan marağın azalmasına səbəb ola bilər. Doğrudur, ideya səviyyəsində innovativliyin iqtisadi məqsədəuyğunluğu aşkar görünməyə bilər. Elmi innovasiyalar tarixində bazaryönümlülüyün innovasiya proseslərinin ilk addımlarında ciddi məhdudiyyət şərti kimi qoyulmasının arzu edilməz nəticələrə gətirib çıxarması halları az olmamışdır. Bununla belə, innovasiyalı fəaliyyətin sonrakı mərhələlərində, innovasiya amilinin iqtisadi səmərəliliyini qiymətləndirmək cəhdlərinin uzun müddət uğursuz olması halında investorun marağının azalması gözləniləndir. Xüsusilə ona görə ki, innovasiyalı fəaliyyət kreativ qərar qəbulunun hər bir addımında yeni risklərlə qarşılaşır. Həmin risklərin idarə edilməsinə məsrəflərin ödənmə ehtimalı qiymətləndirilmədən davamlı fəaliyyət ehtimalı aşağı düşür.

Şərh olunan məsələləri və mövqeləri xülasə edərək deyə bilərik ki, zənnimizcə, sözün geniş mənasında innovasiya məhsulun (xidmətin) və ümumilikdə istənilən iqtisadi fəaliyyətin yenilənmə əsasında keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Bu yenilənmə texnoloji və təşkilati proseslərin səmərəliliyini artırmaqla, konkret zaman və məkanda onu maksimum səviyyəyə çatdıran fəaliyyət kimi iqtisadi məqsədəuyğunluq meyarlarına uyğunlaşdırılmaqla həyat qabiliyyəti əldə edir.

İqtisadi artımı şərtləndirdiyinə görə, ümumilikdə sosial-iqtisadi inkişafa təkan vermək iqtidarında olması səbəbindən mühüm rola malik investisiyaya bir anlayış kimi münasibət hələ də bir-mənalı deyildir. İntestisiya anlayışının təkamülü prosesinə (genezisinə) baxışa klassiklərin yanaşmaları ilə başlamaq, əlbəttə, məqsədəuyğundur. İntestisiya klassik yanaşmada “bir şəxs və ya korporasiya tərəfindən istənilən köhnə və ya təzə əmlakın, fond birjasında qiymətli kağızların satın alınması” [4, s. 195-196] kimi təqdim olunur.

Pulun sərbəstləşməsi faktı, ona ehtiyacı olanlarla qarşılıqlı əlaqələri aktuallaşdırır. Həmin əlaqələr investisiya münasibətlərində əlaqədən inkişafa keçidi şərtləndirə bilər. Başqa sözlə, “investisiya prosesinə sərbəst vəsaitə malik pul təklif edənlərlə ona ehtiyacı olan tərəflərin əlaqələndirilməsi mexanizmi kimi” [5, s. 15] baxanların mövqeyi konseptual müstəvidə daha əyani görünür. Müasir “cəmiyyətin real kapitalının artırılmasına yönəldilən iqtisadi resursları investisiya hesab edənlərin” [6, s. 99] mövqeyinin mahiyyətində isə, ilk növbədə, zənnimizcə, investisiyaya inkişafın atributu kimi yanaşılması durur.

İnvestisiyalara əsaslı vəsaitin yönəlmə istiqaməti əlaməti üzrə yanaşmalarda, bir qayda olaraq detallaşdırma dərəcəsi daha yüksəkdir. Deyək ki, “pul vəsaitinin, maliyyə alətinin, yaxud digər qiymətlilərin istehsala və ya müxtəlif biznes sahəsinə yönəldilməsi investisiya hesab olunur” [7, s. 155] fikrinin əsasında investisiyaya qarşılıqlı faydalı əlaqələrin reallaşdırılması durur. Funksional əlamət üzrə vəsaitin yönəlmə istiqaməti investisiyanın mahiyyətinə münasibət, məkan və müddət parametrlərinə görə fərqləndirməni nəzərdə tutur. “İnvestisiya ölkə daxilində, yaxud xaricdə müxtəlif sahələrdəki müəssisələrə, maliyyə, sosial – iqtisadi proqramlara, innovasiya layihələrinə kapitalın uzunmüddətli qoyuluşudur” [8, s. 378].

İntensivləşmə xəttinin iqtisadi fəaliyyətin rəqabətədavamlılığının mühüm amilinə çevrildiyi müasir şəraitdə investisiya dedikdə “mənfəət və ya sosial effekt əldə edilməsi məqsədi ilə sahibkarlıq obyektləri və digər növ fəaliyyətlərə qoyulmuş maliyyə vəsaiti, eləcə də maddi və intellektual qiymətlilər nəzərdə tutulur” [9].

İnnovasiya iqtisadiyyatında kreativ düşüncənin üstünlüyü hər addımda fərqli qərarların qəbul edilməsi ilə nəticələnir. Bu isə təbii ki, vaxt və vəsait sərfinə təsirsiz qalmır. İnnovasiyalı fəaliyyətdə, əlbəttə, tipik addımlara da rast gəlinir. Tipik hərəkətlər və addımlar bir çox innovativ layihələr üçün ümumdür, lakin nəticələrə nail olmaq və fəaliyyətləri tələb olunan keyfiyyətlə başa çatdırmaqda qeyri-müəyyənlik yenilikçiləri son həlli təkmilləşdirmək üçün əks əlaqələr yaratmağa vadar edir. Bunun səbəbi innovasiyaların mürəkkəbliyindədir, bu da öz növbəsində “çərçivə” şərtlərinin mürəkkəbliyi ilə şərtlənir. Nəticə etibarilə isə informasiya mənbələrinin, biliklərin və innovasiyaların tətbiqi sahələrinin kəmiyyətcə ifadə olunan mürəkkəbliyi artır [10, s. 18-30].

Bir sıra tədqiqatlarda “innovasiyalara və innovasiya proseslərinə yanaşmaları innovasiyaların idarə edilməsinin korporativ strategiyasının təkamülü və konseptual baxımından fərqləndirirlər. İkinci yanaşmanın mərkəzində müxtəlif innovativ modellərin üstünlükləri və çatışmazlıqları, onların innovativ proseslərin reallığını nə dərəcədə təsvir edə bilməsi imkanları dayanır” [11, s.1/18].

Təsadüfi deyildir ki, bu və ya digər metodiki yanaşmanın kəmiyyətcə qiymətləndirilməsi baxımından aktual olduğu sahələrdə innovasiya “... təcrübədə, iş yerinin təşkili və xarici əlaqələrdə yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilmiş məhsulun (mal və ya xidmətin), habelə prosesin, yeni marketinq metodunun və ya yeni təşkilati metodun tətbiqi” kimi qəbul edilir. [12].

İnnovasiyalı fəaliyyətin xronologiyası, idarəetmədə onun ilk addımlarından sonuna qədər, başqa sözlə, kəşfdən, yeni biliyin ilk tətbiqinə qədər bütün mərhələləri əhatə etməyin zəruri olduğunu göstərir. Bu zaman risk amilinin bütün addımlara xas olduğu nəzərə alındığından innovasiya konsepsiyalarının inkişafı innovasiya modellərinin formalaşması ilə müşayiət olunur [13, s. 639–667]. İnnovasiya proseslərinin aşağıdakı modelləri (təkamül xronologiyasına görə), aşağıdakı kimi fərqləndirilir: “xətti (1960-cı illərə qədər); bazar (1960-cı illər); interaktiv (1970-ci illər); inteqrasiya (1980-ci illər); şəbəkə (1990-cı illər); informasiya (2000 – hal-hazırda qədər)” [14].

İnnovasiya modellərinə xronoloji baxış, əlbəttə, yeganə yanaşma deyildir. Deyək ki, hazırda elmi mənbələrdə şərh olunan bir sıra yanaşmalarda haqqında danışılan modellər innovasiyanın həyat dövrünü onun inkişafının tətbiqi mərhələlərini əks etdirən üç ayrı mərhələdən ibarət logistik funksiya kimi təsvir edir: meydana çıxma, böyümə və yetkinlik [15, s.18–31].

İnnovasiya modellərinin təsnifatına innovasiya proseslərinin mərhələləri üzrə yanaşmalar da mövcuddur. İnnovasiyanın xətti modelinə aşağıdakı mənbədəki kimi yanaşma, zənnimizcə, anlaşılındır. “İnnovasiya fəaliyyətinin xətti modelləri kəşfi (ixtirarı), innovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin mümkün tətbiq sahələrinin müəyyən edilməsini, onun işlənməsini, dizaynını və innovasiya prosesinin mərhələləri kimi istifadəsini ön plana çıxarır” [16].

İnnovasiyalı inkişafın investisiyalaşmasının konseptual aspektləri

Konseptual baxımdan müəssisə, sahə və digər idarəetmə səviyyələrində innovasiya siyasətinin prioritetlərinin əsaslandırılması həlledici əhəmiyyətə malikdir. İnnovasiya siyasətinin prioritetləri müəyyən edilərkən aşağıdakı üç problem xüsusi olaraq nəzərə alınmalıdır “Birincisi, innovasiya sisteminin stimullaşdırılması, yaradılması və inkişafı üçün ümumi “uğurlu model” yoxdur. İkincisi, sistemin mürəkkəbliyi çox yüksək ola bilər: bir çox müxtəlif mexanizmlər innovasiya prosesinə

təsir göstərir, hər bir mexanizm bir neçə funksiyaya təsir göstərə bilər və funksiyalar da öz növbəsində bir-biri ilə əlaqəli ola bilər. Üçüncüsü, hər hansı bir müdaxilənin (məsələn, siyasətin) nəticələrini proqnozlaşdırmaq çətindir, çünki hər hansı bir siyasət və ya strategiya əks-əlaqə kimi ikinci dərəcəli təsir göstərə bilər, təsiri əvvəlcədən nəzərdə tutulduğundan daha güclü ola bilər” [17, s. 17].

İnnovasiyalar müəyyən müddətdən sonra globalmiqyaslı hadisələrə çevrilir. İntensivləşən globallaşma prosesləri innovasiyalı inkişafın tempi və proporsiyalarına, onun investisiyalaşması imkanlarına və bu kimi bir sıra digər xarakteristikalarına ciddi təsir göstərir. Dünyanın iqtisadi güc mərkəzlərinin həmin təsirdə payı (bu barədə həmin təsirin xarakteri barədə istənilən mövqə mübahisə doğursa da) az deyildir. İqtisadi inkişafda olduğu kimi innovasiyalı inkişafda da mərkəzi və periferiya regionlar (ölkə qrupları) anlayışı elmi dövriyyədə özünə yer tutmuşdur. Həmin fərqləndirmədə bu və ya digər ölkənin innovasiya potensialı önəmli rola malikdir.

Milli innovasiya sisteminin təşəkkülü və inkişafı məsələləri bir çox aspektlərdə o cümlədən, milli innovasiya potensialının reallaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan dünyanın 87 ölkəsinin investisiya potensialını xarakterizə edən göstəricilərin təhlili cəhdləri, zənnimizcə, təqdirəlayiqdir. “Nəticələr göstərir ki, milli innovasiya sistemlərinin dinamikası bir tərəfdən innovasiya potensialının üç dəyişənlə (innovasiya töhfəsi, elmi və texnoloji məhsullar) və mənimsəmə qabiliyyətinin üç amilinin (infrastruktur, beynəlxalq ticarət və insan kapitalı) birgə təkamülü ilə şərtlənir” [18, s. 579].

İnnovasiyalı fəaliyyətin investisiyalaşması prosesində infrastruktur amili həlledici rol oynayır. Bu baxımdan, aşağıda təqdim edilən mövqə ilə, zənnimizcə razılaşmaq məqsədəuyğundur. “İnvestisiya bazarı iştirakçılarının fəaliyyətində infrastruktur amilinin artan rolu müşahidə olunur. İnterpretasiya bu və ya digər obyektə vəsait ayırmağın məqsədəuyğunluğunu araşdırarkən, demək olar ki, ilk növbədə həmin obyektin fəaliyyət mühitini, infrastruktur təminatını qiymətləndirir. Konkret obyektin və ya ərazinin investisiya cəlbediciliyi, başqa sözlə investisiya bazarında fəallıq infrastruktur inkişaf səviyyəsindən asılıdır” [19, s. 137].

İstehsalın rəqabət qabiliyyəti onun məhsulunun istehlakçıya təqdim olunduğu ticarət sahəsində üzə çıxır. İnnovasiyaların dəyər zəncirinin bütün halqalarında rəqabət qabiliyyətinə təsirinin qiymətləndirilməsi metodik və informasiya təminatı ilə əlaqədar çətinliklərlə qarşılaşır. Digər tərəfdən, məhsul (xidmət) innovasiyalarının bazar yönümlü olması, məhz mübadilə sferasında özünü göstərir. Bu halda innovasiyaların patentləşdirilməsi vəziyyəti ilə əlaqədar məsələlər xüsusilə aktuallaşır. Sözügedən məsələyə münasibətdə aparılmış tədqiqatlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir [20, s.88].

İnsan amili innovasiyalı fəaliyyətin mərkəzi amilidir. İnnovasiyalı inkişafda kadrların roluna münasibətdə fərqli yanaşmalar olsa da, onların innovasiyalara açıqlığının həlledici rolu qəbul edilir. Bu baxımdan, müəssisə və yuxarı idarəetmə səviyyələrində çalışanların innovasiyalara həssaslığının innovasiyalı inkişafın tempi və proporsiyalarına təsirinin tədqiq olunduğu mənbələr xüsusilə diqqətə layiqdir [21, s. 134]. Burada innovasiyaya həssaslıq və işçinin yaşı arasında müəyyən əlaqənin olduğu aşkar edilmişdir.

İnnovasiyalı inkişafın xronologiyasına tarixi baxış, “ağıllı” məhsullar da daxil olmaqla həmin prosesin bütün mərhələlərində rəqabət qabiliyyətinə vəsait qoyuluşları aspektində aktual olduğunu göstərir. “İnformasiya texnologiyaları məhsullarda inqilabi dəyişikliklər edir. Mexaniki və elektrik məhsulları- aparat, sensorlar, yaddaş, mikroprosessorlar, proqram təminatı və kommunikasiyaların mürəkkəb sistemlərinə çevrildi. Hesablama gücündə və cihazların miniaturlaşdırılməsində əhəmiyyətli təkmilləşdirmələr, hər yerdə olan simsiz əlaqənin şəbəkə üstünlükləri sayəsində yaranan “ağıllı məhsullar” rəqabətin yeni dövrünü açdı” [22, s. 64].

İnnovasiyalı inkişafın konseptual əsasları müvafiq təhlillərin, qiymətləndirmələrin, mülahizələrin və modellərin əsasında duran prinsipləri müəyyən edir. Elmi məruzələrdə “investisiya – struktur və innovasiya siyasətinin prioritetlərinin müqayisəli araşdırmalarının nəticələri, yüksək texnologiyalar əsasında istehsalın modernləşdirilməsi prioritetlərini reallaşdırmaq üçün təkrar istehsal proseslərinin tələb etdiyi investisiya həcmi ilə balanslaşdırılmış innovasiyalı inkişafın konseptual əsaslarının işlənilməsinə dair təqdim olunan nəticələrdə innovasiyaya

istehlakçı tələbatını, habelə innovasiya və investisiya siyasətini birgə fəallaşdıran amillər aşkar edilmişdir” [23, s. 2].

İnvestisiya siyasətinin əsas məqsədi “iqtisadi inkişafın intensivləşməsinə, məsrəflərin azaldılmasına, istehsal potensialının və əsas istehsal fondlarının istifadəsinin genişləndirilməsinə vəsait qoyuluşlarının artırılmasıdır” [24, s. 132].

İnvestisiyaların müsbət dinamikasını şərtləndirən əsas amillər arasında innovasiyaların rolu get-gedə artır. Bu halda “investisiya tələbatını reallaşdırma bilən əsas amil kimi innovasiyalar risklərin idarə edilməsinə yeni yanaşmaları şərtləndirmiş olur” [25, s. 65]. Digər tərəfdən, unutmamaq olmur ki, məhz risk-menecmentin səmərəliliyi, innovasiyaların investisiya cəlbediciliyini şərtləndirən mühüm amil kimi çıxış edir.

Ümumilikdə investisiyaların artması və ya azalması çoxsaylı və əsasən mühityaradan amillərin təsiri altında baş verir. Əsaslı tədqiqatların nəticələrindən məlum olduğu kimi, “investisiyaların azalması səmərəli tələbin səviyyəsinin azalmasına və hətta iqtisadiyyatda depressiya hallarının baş verməsinə gətirib çıxarır” [26, s. 460]. Haqqında danışılan azalmanın qarşısının alınmasında innovasiyalı işgüzar fəallığın (innovasiya sahibkarlığının) roluna daha çox diqqət verilir.

İşgüzar fəallıq şəraitində innovasiya layihələri portfelinin formalaşması və istifadəsi həlledici dərəcədə investisiya resurslarının bölgüsü prioritetlərini şərtləndirə bilər. Eyni zamanda, resursların bölgüsü strategiyasının innovasiya layihələri portfelinə təsirinin qiymətləndirilməsi üzrə araşdırmalar, resurs və innovasiya amilləri arasında qarşılıqlı əlaqələrin kifayət qədər sıx olduğunu göstərir [27, s. 246].

Texnoloji inkişafa, texnoloji innovasiyalara həddindən artıq nikbin münasibət, bir sıra hallarda tədqiqatçıları narahat edən məsələ kimi təqdim olunur. Həmin inkişafın gələcəkdə idarə edilməyən hala gəlməsi ehtimalı (texnoloji sinqulyarlıq) artıq bir neçə onilliklər ərzində innovasiyalı inkişafın yarada biləcəyi təhdidlər sırasında xüsusilə tədqiq olunur [28].

Bununla belə, texnoloji, o cümlədən rəqəmsal sinqulyarlıq dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa tək-cə təhdid kimi deyil, habelə iqtisadi artıma müsbət təsir edən amil kimi də tədqiq edilir. Hesab edilir ki, iqtisadi artımın perspektivlərində informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, gələcəkdə daha böyük rol oynayacaqdır. Aşağıdakı mənbədə təqdim edilən belə bir fikir diqqəti cəlb edir ki, süni intellektə əsaslanan hesablamaların artan sürəti çox qısa vaxtda optimal qərarların qəbuluna imkan verməklə iqtisadi artım tempini əvvəllər görünməmiş dərəcədə yüksəltməklə onu iqtisadi sinqulyarlıq halına gətirə bilər [29, s.1-49]. Onu da qeyd etmək ki, haqqında danışılan perspektivlər barədə mülahizələr hələ ki, hipotez səviyyəsindədir.

Təcrübədə innovasiyalara investisiyalar birbaşa və dolaylı olaraq yönəldilə bilər. İnnovasiyalı fəaliyyətə investisiyaların əsas istiqamətləri kimi aşağıdakılar aid edilir: “müəssisənin idarə edilməsi və əmək prosesinin təşkili sahəsində ideyalar; istehsalda texnologiyaların təkmilləşdirilməsi, səmərəli avadanlıqların ixtirası; istehsalın ekoloji yaxşılaşdırılması; istehsal olunan məhsulların estetik keyfiyyətlərinin yaxşılaşdırılması; marketinq və strateji biznesin inkişafı sahəsində əvvəllər həyata keçirilmiş həllərdən əsaslı şəkildə fərqlənən ideyaların işlənib hazırlanması; istehsal olunan məhsulların maya dəyərini azaltmaq üçün yeni materialların yaradılması, məhsula yeni keyfiyyətlərin bəxş edilməsi” [30].

Sadələnən istiqamətlərin innovasiyalı fəaliyyətin məcmu səmərəliliyi baxımından optimal vəhdətinin əldə edilməsi, nəticə etibarlı ilə resurslara qənaətə və məhsulların (xidmətlərin) keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət etməlidir. Bu halda əlbəttə, biznes modellərin xarakterinə və onların seçimində rəqəmsal platformalara üstünlük verilməsi imkanlarına diqqət verilməlidir.

Rəqəmsal mühitdə qapalı biznes modellər, yəni innovasiyalı fəaliyyətlə resursqoruyucu texnologiyaların institusional təminatının vəhdəti, onların qeyri-müəyyənliyi azaltmaq imkanlarını aşkar etmək məqsədilə, xüsusilə Qərbi iqtisadçılar tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Həmin modellərdə innovasiyaların investisiyalaşdırılmasının özünəməxsusluğu, əlbəttə ki, özünü bu və ya digər dərəcədə göstərir. Bununla belə qapalı modellərdə, bəzi mənbələrdə göstərildiyi kimi “inteqrasiya proseslərinin ləngiməsi, heç də kənar amillərin yaratdığı qeyri-müəyyənliyi azalda və riskləri

neytrallaşdırma bilmir” [31, s. 182]. Başqa sözlə, rəqəmsallaşma inteqrasiya proseslərini ləngitməklə və ya onlardan imtina etməklə riskləri neytrallaşdırmaq istiqamətində cəhdlərin müsbət nəticələrini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

İnnovasiyalı inkişaf qloballaşma amilinin birbaşa təsirinə məruz qalır. Sahə və ölkə miqyasında innovasiyalı inkişaf, beynəlxalq təcrübədən göründüyü kimi rəqabət qabiliyyətinin təmin olunmasında get-gedə daha mühüm rola malik olur. Bu baxımdan aşağıdakı fikir, zənnimizcə diqqətə layiqdir ki, “texnoloji qloballaşma inkişafın müxtəlif mərhələlərində bu və ya digər lokal sivilizasiyanın dünya texnoloji kvazirentasına sahib olması ilə nəticələnir” [32, s. 176]. Məhz innovasiyalı inkişafın prioritetliyi kontekstində sivilizasiyaların lokallaşması cəhdlərinin, qloballaşmanın mənfi nəticələrini gücləndirəcəyi ehtimalı kifayət qədər yüksəkdir.

Milli iqtisadiyyatların inkişaf səviyyəsi və innovasiyaların investisiyalaşdırılması vəziyyəti arasında əlaqələrin mövcudluğu təcrübədə özünü göstərir. İnkişaf edən ölkələrdə innovasiyalı inkişaf və onun investisiyalaşması konsepsiyaları institusional təminatla kifayət qədər sıx surətdə əlaqədardır. İnnovasiya fəallığı və institusional qeyri-müəyyənlik arasında əlaqələrin tədqiqi, müəssisənin innovasiyalı fəaliyyətinin institusional mühiti idarəetmə imkanlarından asılı olduğunu göstərir. Bu baxımdan inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatların təmsalında aparılmış aşağıdakı tədqiqatların nəticələri diqqəti cəlb edir ki, “inkişaf edən ölkələrdə firmaların menecerlərinin innovasiya fəaliyyəti zamanı öz institusional mühitini idarə etməsi zəruridir” [33, s. 363]. Doğrudan da milli səviyyədə innovasiyalı inkişafın institusional mühitinin idarə edilməsində kənar qüvvələrdən hər hansı asılılıq, milli innovasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi yolunda ciddi maneəyə çevrilə bilər.

Nəticə

İnnovasiyaya məhsulun və ümumilikdə istənilən fəaliyyətin yenilənmə əsasında keyfiyyətinin yüksəldilməsi kimi baxmaq olar. İnnovasiyalı fəaliyyətdə fərdi və tipik addımların nisbətinin müəyyən edilməsi ayrıca bir tədqiqat mövzusu ola bilər. Bu halda yenilikçilərin qərarları təkmilləşdirmək üçün əks-əlaqələr qurması tezliyi nəzərə alınmalıdır. İnnovasiya proseslərinin idarəedilməsi sisteminin kəşfdən yeni biliyin ilk tətbiqinə qədər bütün mərhələləri əhatə etməsi məqsədəuyğundur. Konseptual baxımdan innovasiya siyasətinin prioritetləri müəyyən edilərkən innovasiya sisteminin stimullaşdırılması, yaradılması və inkişafı üçün universal uğurlu modelin yoxluğu və sistemin olduqca mürəkkəb ola biləcəyi, habelə innovasiyalı fəaliyyətin investisiyalaşması və müvafiq infrastrukturun inkişafı perspektivləri nəzərə alınmalıdır. İnnovasiyalı fəaliyyətə investisiyaların əsas istiqamətlərinin həmin fəaliyyətin məcmu səmərəliliyi baxımından optimal vəhdəti arzu ediləndir. Bu halda biznes modellərin xarakteri və onların seçimində rəqəmsal platformalara üstünlük verilməsi imkanları, habelə innovasiya fəallığı və institusional qeyri-müəyyənlik arasında əlaqələrin tədqiqi gündəlikdə olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Brockhoff, K. (2017). The emergence of technology and innovation management. *Technology & Innovations*, no. 19(2), pp. 461-480. DOI:10.21300/19.2.2017
2. Шумпетер, Й. Теория инновационной экономики. Москва, “Эксмо”, 2007, 854 с.
3. Meissner Dirk. Maxim Kotsemir. Conceptualizing the innovation process towards the ‘active innovation paradigm’-trends and outlook. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. Volume 5, Article number:14 (2016), pp.18
4. Кейнс, Д. Общая теория занятости, процента и денег//Антология экономической классики. В 2 т. Москва, 1992, Т.2., 485с.
5. Лоренс, Дж. Гитман, Майкл Д. Джонс. Основы инвестирования. Москва, “Дело”, 1997, 870 с., с.15.
6. Эклунд, К. Эффективная экономика-шведская модель. Москва, Экономика, 1991, 349 с.
7. Ağayev, A. Maliyyə: terminlər lüğəti. Bakı, 2005

8. İzahlı iqtisadi terminlər lüğəti. I hissə. Bakı, “Nurlan”, 2005
9. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 13 yanvar 1995–ci il. № 952.
10. Gokhberg, L., Kuznetsova, T., & Roud, V. (2010). Analiz innovatsionnykh rezhimov v rossiyskoy ekonomike: metodologicheskie podkhody i pervye rezul'taty [Analysis of Innovation Modes in the Russian Economy: Methodological Approaches and First Results]. *Foresight-Russia*, 4(3), 18–30 (in Russian)
11. Meissner Dirk. Maxim Kotsemir .Conceptualizing the innovation process towards the ‘active innovation paradigm’-trends and outlook. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. Volume 5, Article number: 14 (2016), pp.18
12. OECD, Eurostat. (2005). Oslo manual-guidelines for collecting and interpreting innovation data. In *Paris 2005, Sp 46* (3rd ed.).
13. Godin, B. (2006). The linear model of innovation-the historical construction of an analytical framework. *Science Technology & Human Values*, 31(6), 639–667
14. Чалиев, А.А. Типы инновационного процесса. <https://chaliev.ru/innovations/innovation-types.php>
15. Mitrova, T., Kulagin, V., Grushevenko, D., & Grushevenko, E. (2015). Technology innovation as a factor of demand for energy sources in automotive industry. *Foresight and STI Governance*, 9(4), 18–31. doi:10.17323/1995-459x.2015.4.18.31.
16. Meissner, D. (2015). Public-private partnership models for science, technology, and innovation cooperation. *Journal of the Knowledge Economy*. doi:10.1007/s13132-015-0310-3
17. Гомон, И.В., Косушкин В.Г. Концептуальные основы инноваций и инновационной деятельности. Проблемы современной экономики. 2010. №3(35), с.16-18, с.17)
18. Castellacci, F. and J. M. Natera. 2013. The dynamics of national innovation systems: A panel cointegration analysis of the coevolution between innovative capability and absorptive capacity. *Research Policy*, 42: 579-594
19. Sadıqov, E.M. İnvestisiya proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin təşkilati-iqtisadi problemləri. Bakı, “MM-S”, 2020, 274 s.
20. Pantano, E., Priporas, C.-V., Sorace, S., Iazzolino, G. (2017). Does innovation-orientation lead to retail industry growth? Empirical evidence from patent analysis. *Journal of Retailing and Consumer Services*, no. 34, pp. 88-94
21. Sharp, B. M., Iyer, D. N., & Brush, T. H. (2017). Executive influence on invention and commercialization: The moderating role of innovation radicalness. *American Journal of Business*, 32(3-4), 134- 151. <https://doi.org/10.1108/AJB11-2016-0036>
22. Porter, Michael E., and James E. Heppelmann. "How Smart, Connected Products Are Transforming Competition." *Harvard Business Review* 92, no. 11 (November 2014): 64–88
23. Новицкий, Н.А. Концептуальные основы взаимодействия инвестиционно-структурной и инновационной политики. - М.: Институт экономики РАН, 2011. – 62 с.
24. Гитман, Д.Л., Джонс, М.Д. Основы инвестирования, Москва, Финансы и статистика, 1997, 990 с.
25. Sanja Centineo, Santo Centineo. (2016) Investment Innovation Trends: Factor-Based Investing. *Serbian Journal of Management* 12(1). DOI:10.5937/sjm12-10764, pp.65-75
26. Самуэльсон, П., Нордхаус В. Экономика. Москва, Бином-КноРус, 1999. 810с.
27. Klingebiel, R., Rammer, C. (2014). Resource allocation strategy for innovation portfolio management. *Strategic Management Journal*, no. 35(2), pp. 246-268
28. Jayshree Pandya. (2019). The Troubling Trajectory of Technological Singularity. <https://www.forbes.com/sites/cognitiveworld/2019/02/10>
29. Nordhaus, W.D. (2015). Are we approaching an economic singularity? Information technology and the future of economic growth. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w21547.pdf>, pp.49

30. Зачем инвестировать в инновации и как получить прибыль. <https://viafuture.ru/privlechenie-investitsij>. Müraciət: 12.04.2022
31. Linder, M., Swedish, V. (2017). Circular business model innovation: inherent uncertainties. Business strategy and the environment, no. 26 (2), pp. 182-196
32. Яковец, Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. Москва, Экономика, 2008, 411с.
33. Zhang, J., Tan, J., Wong, P. K. (2015). When does investment in political ties improve firm performance? The contingent effect of innovation activities. Asia Pacific Journal of Management, no. 32 (2), pp. 363-387

Фуад Маариф оглы Ибрагимов
к.э.н. fuadibrahim@mail.ru

Концептуальные вопросы инвестирования инновационного развития

Резюме

Инновационная деятельность стала ведущим фактором экономического развития в новом столетии. Замечено, что результаты деятельности во всех отраслях экономики зависят от достаточно тесной связи между инвестициями и инновациями.

Целью исследования является изучение концептуальных вопросов инвестирования инновационного развития, в частности, научно-теоретическая оценка зависимости результатов экономической деятельности от соотношения между инвестициями и инновационным фактором.

Методология исследования - в процессе исследования применялись методы наблюдения, научной абстракции, сравнительного анализа, синтеза и логического обобщения.

Актуальность исследования – полученные результаты могут быть использованы для характеристики концептуальных характеристик инвестиций в инновационные процессы и для оценки эффективности инновационного развития.

Результаты исследования - разъяснена сущность процесса инвестирования в инновационное развитие, изучены различные подходы к этому процессу, охарактеризованы возможности совмещения приоритетов инновационной и инвестиционной политики, обозначены направления реализации этих приоритетов .

Оригинальность и научная новизна исследования - уточнено понятие инновации, в ключевых аспектах охарактеризован процесс инвестирования в инновационное развитие, выявлено место и роль инвестиционного фактора в реализации инновационного потенциала.

Ключевые слова: инновационное развитие, инвестиции, конкурентоспособность, концепция, технологические инновации, эффективность, бизнес-модель.

Fuad Maarif Ibrahimov
Ph.D. fuadibrahim@mail.ru

Conceptual issues of investing in innovative development

Summary

Innovative activity has become a leading factor in economic development in the new century. It is noted that the results of activities in all sectors of the economy depend on a fairly close relationship between investment and innovation.

The purpose of the study is to study the conceptual issues of investing in innovative development, in particular, the scientific and theoretical assessment of the dependence of the results of economic activity on the relationship between investment and the innovation factor.

Research methodology - in the process of research, methods of observation, scientific abstraction, comparative analysis, synthesis and logical generalization were used.

The relevance of the study - the results obtained can be used to characterize the conceptual characteristics of investment in innovation processes and to assess the effectiveness of innovation development.

Results of the research - the essence of the process of investing in innovative development is explained, various approaches to this process are studied, the possibilities of combining the priorities of innovation and investment policy are characterized, directions for the implementation of these priorities are indicated.

The originality and scientific novelty of the research - the concept of innovation is clarified, the process of investing in innovative development is characterized in key aspects, the place and role of the investment factor in the implementation of innovative potential are identified.

Key words: *innovative development, investments, competitiveness, concept, technological innovations, efficiency, business model.*